

Vitomir Čop

NOVČANICA OD 100 DINARA IZ 1944. GODINE SA SEDMOCIFRENIM SERIJSKIM BROJEM

Kada sam počeo da se srećem sa numizmatikom, bilo je veoma malo korisne literature, posebno za novčanice. Osim generalnog Pick kataloga svetskih novčanica, koji nije ulazio u detalje, a i mladom kolekcionarima bio je veoma teško dobavljan u to vreme, nije bilo dostupne publikacije koja bi se bavila domaćim jugoslovenskim novčanicama tog vremena.

Početak osamdesetih godina prošlog veka, numizmatičari su se sastajali na redovnim nedeljnim sastancima u zimskoj bašti hotela Ilirija u Šiškoj. Tih dana su sastanci bili dobro posećeni, a dolazili su i mnogi kolekcionari i trgovci iz drugih delova tadašnje zajedničke države Jugoslavije. Jednom je jedan od njih doneo fotokopirane tabele, iscrtane šablonima za tehničko crtanje i otkucane na pisačkoj mašini, kao nekakav sopstveni katalog jugoslovenskih novčanica. Katalog se sastojao od tri lista. Na prvom su bile DFJ novčanice iz 1944. godine, na drugom FNRJ novčanice iz 1946-1953, a na trećem novčanice SFRJ od 1965-1978. godine. Očigledno je nedostajao još jedan list sa novčanicama iz perioda 1955-1963. Trgovac od koga sam nabavio ove fotokopije napisao je na obrnutoj strani da je autor bio Ištvan Rull iz Subotice.

Tabele su sadržale iznenađujuće veliku količinu informacija o karakteristikama novčanica, koje se u kasnijim katalogima više nisu mogle pronaći u takvim detaljima. Jedna od novčanica na prvom listu bila je i novčanica od 100 dinara iz 1944. godine, koja bi trebalo da ima sedmocifreni serijski broj. Prema Rulovim rečima, informaciju o ovoj novčanici dao je Zmag Jelinčič, koji je objavio u svom Katalogu novčanica jugoslovenskih zemalja iz 1988. godine pod kataloškim brojem 6/3, ali bez slike. Kasniji autori, uprkos čestom nekritičnom prepisivanju jedni od drugih, više nisu uvrstili ovu novčanicu u svoje knjige.

Pošto niko nije video novčanicu i nije mogao da je pokaže, dugo se verovalo da je to verovatno greška autora. Diskutovali smo o tome i razvili razne manje ili više verovatne teorije, uključujući i mogućnost dodavanja jedne do jedinice na kraju svake serije kada brojač sa 999999 pređe u 0000000, stvarajući milionitu novčanicu i zaokružujući seriju. Ovu praksu imaju neke azijske štamparije novca, među njima, na primer indijska. Većina svetskih štamparija jednostavno iskoristi jednu novčanicu iz zamenske serije u tu svrhu. Sa svakom takvom teorijom, umesto odgovora, pojavila su se samo nova neodgovorena pitanja: zašto bi se to desilo samo sa stotkom iz 1944, a ne sa svim ostalim jugoslovenskim novčanicama, itd.

To je bila situacija sve do jeseni 2017. godine, to jest tri i po decenije od mog susreta sa Rulovim tabelama, kada sam slučajno naišao na jednu stotku, koja mi je na prvi pogled delovala pomalo čudno. Izbliza se ispostavilo da ima sedmocifreni serijski broj! Usledilo je razočaranje, jer se na još bliži pogled ispostavilo da je na običan serijski broj dodat još jedan broj, koji se neznatno razlikuje po nijansi boje od ostalih. Bio sam ubeđen da je ovo namenjeno numizmatičkom tržištu kao falsifikat tj, konvertovana novčanica. Ipak, sačuvao sam je, što se na kraju ispostavilo kao ispravno, jer sam u narednim mesecima dobio informaciju o još nekoliko takvih primeraka iz raznih delova sveta. Do sada sam lično pregledao pet takvih novčanica, sve u zbirkama slovenačkih numizmatičara. I zaplet misterije je počeo da se odmotava.

Novčanice Demokratske Federativne Jugoslavije štampao je Goznak su u jesen 1944. godine, koji je takođe štampao novčanice i za Poljsku, Čehoslovačku, Mađarsku, Rumuniju, kao i za Mandžuriju i Severnu Koreju. Kako je Goznak imao samo ćirilične mašine za numerisanje, za sve te zemlje obeležavao je serije novčanica samo slovima koja se isto i pišu latiničnim i ćiriličnim pismima, a mogu da imaju ista ili različita značenja. Posle oslobođenja, u Beogradu je nastavljeno štampanje dinarskih novčanica DFJ.

Stodinarke su štampane na listovima od deset novčanica, u dve kolone i pet redova. Štamparske ploče i format papira prilagođeni su ovome rasporedu. Numerisanje novčanica rađeno je na još uvek neizrezanim tabacima. Svako mesto na tabaku dobilo je svoju seriju slova, a zatim i šestocifreni broj sekvence. Sve novčanice na prvom tabaku su tako dobile broj 000001, na drugom tabaku 000002 i na poslednjem tabaku 999999. Kada je blok od deset serija slova popunjen svim brojevima, usledio je novi blok sa sledećih deset kombinacija slova.

Goznak je odštampao 25.699.000 stodinarki. To jest, koristili su tri bloka od po 10 slova. Koje kombinacije slova su usledile u svakoj koloni nije ni bitno za ovo razmišljanje, a korišćeno je ukupno 30 kombinacija, tačnije kao latinične serije po abecednom redosledu. Novčanice štampane u Moskvi su tako označene AA, AB, AE, AH, AK, AM, AO, AP, AT, AX, AY, BA, BB, BC, BE, BH, BK, BM, BO, BP, BT, BX, BY, CA, CB, CE, CH, CK, EA i EB.

Slika 1: Novčanice štampane u Moskvi, obeležene latiničnim serijama

Sledi beogradska štampa, sa štamparskim klišeima i papirom donetim iz Moskve, u količini od 25.967.000 novčanica. ZIN je obeležio novčanice ćiriličnim serijama po azbučnom redosledu. Prva dva bloka koristila su seriju slova АБ, БА, ББ, БВ, БГ, БД, БЕ, БЗ, БИ, БЈ, БК, БЛ, БМ, БН, БО, БП, БР, БС, БТ i БУ, sa ukupno 20 serija. Kada je ovih 20 serija popunjeno, nastavili su od sledećeg bloka slova ВА, ВБ, ВВ, ВГ, ВД, ВЕ, ВЗ, ВИ, ВЈ i ВК.

Međutim, došlo je do zastoja, jer su se brojevi novčanica sa ćiriličnim serijama ВА, ВБ, ВЕ i ВК preklapali sa već odštampanim novčanicama ruskog izdanja sa latiničnim serijama ВА, ВБ, ВЕ i ВК. U beogradskoj štampariji pronađeno je solomonsko rešenje problema. Na kraju serijskih brojeva ovih serija dodata je nula i serijski broj je promenjen u sedam cifara. Detaljniji pregled dostupnih novčanica pokazao je da se nijanse boja regularnog broja i dodata nula neznatno razlikuju, jer je nula odštampana odvojeno od standardnog numeratora, i sa sopstvenim zalihama boje. Međutim, s obzirom na veoma precizno nulto

poravnavanje sa originalnim brojem na svim pregledanim novčanicama, čini se da ova nula nije odštampana na već numerisanim novčanicama ponovnim ubacivanjem tabaka u mašinu za štampanje, već u isto vreme kada i redovno numerisanje. Preostalih šest serija ovog bloka bilo je nedvosmisleno ćirilčno i nije bilo potrebno dodavati nulu.

Slika 2: Novčanice štampane u Beogradu obeležene ćirilčnim serijama

Ubrzo, dan ili dva proizvodnje (procenjujem po opsegu serijskih brojeva), ispostavilo se da je ovaj metod nezgodan ili tehnički previše zahtevan, a možda je Narodna banka procenila da sedmocifrene novčanice serijskog broja previše odstupaju i da mogu da izazovu konfuziju među korisnicima. Zbog toga je numerisanje ovog bloka serija zaustavljeno i nastavljeno novim blokom serija ГА, ГБ, ГВ, ГГ, ГД, ГЕ, ГЗ, ГИ, ГЈ i ГК. Pri tome je numerisanje dodatno nastavljeno tamo gde je prekinuto u prethodnom bloku serije, i naravno, bez dodatne nule. U stvari, zamenili su prvo slovo serije sa B na Г. Zbog nedovoljne količine raspoloživih novčanica, tačna granica prelaska iz serija počevši od slova B do početnog slova Г mi nije poznata, ali se može grubo proceniti. Najveći broj novčanice iz bloka serije sa početnim slovom B koji mi je poznat je 049706, a najniži blok serije sa početnim slovom Г je 076872. Iz ovoga se vidi da se svaka grupa sa početnim slovom B štampala (zaokruženo) samo u količinama između 50.000 i 75.000 komada. To znači da je odštampano između 200.000 i 300.000 novčanica sa sedmocifrenim serijskim brojevima, što je oko jedan odsto jugoslovenske verzije novčanica ili oko 0,5 odsto svih stodinarki iz 1944.

Naravno, postavlja se sada pitanje kako je to rešeno na preostalim novčanicama iste serije. Hiljadarke su u Moskvi obeležavane samo latiničnim serijama AA, AB, AC i TA, tako da nije bilo problema sa mogućim dupliranjem serija u beogradskoj štampi, koja počinje od ćirilčnih slova Б i В. Novčanice od petsto dinara štampane u Moskvi obeležene su latiničnim serijama AA, AB, AC, AE, AH i PA, tako da takođe nije moglo da dođe do dupliranja sa ćirilčnim serijama od БА do БК.

Moglo je da bude problema sa pedeseticom. Novčanice štampane u Moskvi obeležene su AA, AB, AC, AE, AH, AK, AM, AO, AP, AT, AX, AY, BA, BB, BC, BE, BH, BK, BM, BO, BP, BT, BX, BY, PA, PB i PC serijama. Pošto je ova novčanica prvi put odštampana na tabacima od deset novčanica, korišćena su po dva bloka od po deset slova. Prvi otisak u Beogradu štampan je na istim štamparskim pločama i takođe obeležen blokom od deset ćirilčnih serija od БА do БК, gde nije bilo dupliranja serija. Za drugu štampu u Beogradu su pripremljene nove štamparske ploče sa po 18 novčanica. Ovo je takođe zahtevalo 18 serija slova u

numerisanju. S obzirom na to da je ova štampa rađena kasnije od štampanja stodinarki, nakon prethodnog iskustva, problemi su se lako izbegli u beogradskoj štampariji, koristeći 10 serija od БА до БХ i još 8 serija od ГА до ГИ, a serije sa početnim slovom В su preskočene.

Slika 3: Novčanice sa sedmocifrenom numeracijom

Kod novčanica od 20 dinara, situacija potpuno drugačija. Kod ovog apoeni, latinična serija BA, BB, BC, BH, BK, BM, BO, BP, EA, EB, EC, EE, EH i EK kod ruske štampe duplirana je sa ćirilicom iz jugoslovenske. Možda je novčanica imala premalu vrednost da bi se bavili takvim detaljima, s obzirom da na niže apoeni uopšte nisu numerisani. Možda je tip ruskih brojeva delovao dovoljno drugačije od beogradskih. Zašto i ova novčanica nije izbegla dupliranje serijskih brojeva ostaje otvoreno pitanje.

Summary

100 DINAR BANKNOTES OF DEMOCRATIC FEDERAL YUGOSLAVIA WITH 7-DIGIT SERIAL NUMBERS

The first Yugoslav post-WWII banknotes dated 1944 were printed in Moscow's printery Goznak. After the liberation, printing continued in Belgrade.

The Russian printery used two Latin letters and six digits to number the banknotes, while the Belgrade printery used two Cyrillic letters and six digits. In Belgrade, printing of the first 20 series of 100 dinar banknotes (БА to БХ) did not pose any problems in terms of numbering. However, the consecutive block of 10 series contained Cyrillic serial letters BA, BB, BB, ВГ, ВД, BE, ВЗ, ВИ, ВЈ and BK. As four of them (BA, BB, BE, and BK) could be confused with the latin series printed in Russia, the Belgrade printery came up with an ingenious solution of the problem. They printed an additional zero at the end of each six-digit serial number. But after just a single day of production, they realized this solution was either technically too complicated or that it could confuse the users of banknotes. So they just replaced the first serial letter from B to Г and changed them into ГА to ГК instead of BA to BK to avoid any confusion. They even continued the serial numbers from the last values in the previous block of series BA to BK.